

Hacir altındaki sefihin malî sonuçları olan hukukî işlemleri mümeyyiz küçüklerde olduğu gibi üçlü bir ayırıma tâbidir. Hibe gibi sırf mal varlığında eksilme meydana getiren tasarruflardan birini yaparsa velisi veya vasisi muvafakat etse bile bâtıldır. Hibe, sadaka kabulü gibi sırf mal varlığında artış meydana getiren tasarrufları velisi veya vasisinin muvafakatine gerek olmaksızın hüküm ifade eder. Satım sözleşmesi gibi mal varlığında hem artış hem eksiltme meydana getiren tasarruflardan birini yaparsa bu velisi veya vasisinin muvafakatine bağlı olur; muvafakat ederse geçerli, aksi halde bâtil olur. Sefihin çeşitli tasarruflarını ayrıntılı biçimde inceleyen fakihlerin ibadetler, medenî hukuk ve ceza hukukunun farklı bölümlerini ilgilendiren tasarruflarla ilgili görüşlerini şöylece özetlemek mümkündür: Sefih zekât ödemekle yükümlüdür. Zekâtın ibadet yönünü öne çıkaran Hanefîler sefihin bizzat zekât vermesini gerekli görürken cumhura göre bu ödemeyi sefihin kendisi değil velisi yapmalıdır. Ancak Şâfiîler'e göre zekât ödenecek kişinin veli tarafından belirlenmesi şartıyla sefihin kendisinin ödemesi de câizdir. Sefih farz hacıncı eda etmekten ve eğer hiç yapmadıysa âlimlerin bir kısmına göre farz sayılan umre yapmaktan menedilemez; hac ve umre nafakası güvenilir bir kişiye teslim edilir ve gerekli harcamalar onun tarafından yapılır. Evlendirme konusunda Şâfiîler sefihin velâyetini kabul etmezken diğer mezhepler kabul etmektedir. Sefihin evlenmesinin velisinin iznine bağlı olup olmadığı fakihler arasında tartışılmıştır. Hanefî ve Hanbelîler'e göre, malî yönü bulunsa da esasen malî bir akid olmayıp insanın temel ihtiyaçlarından sayılan nikâhın sefih tarafından akdedilmesi câizdir. Mâlikîler'e göre sefihin nikâhı sahih, ancak mevkuf hükmünde olup velisi muvafakat ederse câiz, aksi takdirde bâtil olur. Şâfiîler'e göre ise velisinin izni olmadan sefihin nikâhı câiz değildir. Nikâhı câiz görenlerden Ebû Hanîfe mehrin miktarına bir sınır getirmeyen diğer âlimler bunun mehr-i misli ile sınırlı olacağını belirtmişlerdir. Çoğunluk sefihin boşamasını câiz görürken İbrâhim en-Nehaî, İbn Ebû Leylâ ve Ebû Yûsuf bunu câiz görmemiştir. İslâm hukukçularına göre sefihin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin nafakası kendi malından velisi tarafından karşılanır. Velisinin izni olmadan sefihin yaptığı alım satım akidleri cumhur tarafından câiz görülmezken İmam Mâlik, Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre mevkuf hükmünde olup sefi-

hin menfaatine olan durumlarda velinin muvafakat etmesiyle câiz olur. Velinin önceden izin vermesi durumunda sefihin yaptığı satım sözleşmesi Ebû Yûsuf, Muhammed ve Mâlikîler'e göre geçerli, Şâfiî ve Hanbelîler'e göre geçersizdir. Ancak Şâfiî ve Hanbelîler'in bir kısmına göre velinin semeni tayin etmesi ve akdin ivazlı olması durumunda sefihin yaptığı akidler câiz görülmüştür. Sefihin hacir altına alınmasını gerekli gören fakihlerin görüş birliğiyle velisi izin verse de sefihin karşılıksız hibe yapması geçersiz sayılmıştır; ancak Mâlikîler ivaz karşılığında hibeyi velinin izniyle câiz kabul etmiştir. Sefihin başkasına vekil olması veya şahitliğinin kabulü de fakihler arasında tartışmalıdır. Fakihlerin büyük çoğunluğuna göre sefihin hayır yolunda yaptığı vasiyet terekenin üçte birini aşmadığı sürece câizdir. Fakat Hanefî ve Mâlikîler'e göre vasiyetin hayra yönelik olmaması veya sefihin akfî dengesinde bozukluk olduğunu gösteren bir husus bulunması durumunda vasiyet geçersiz sayılır. Şâfiî ve Hanbelîler'in bir kısmı sefihin vasiyetini câiz görmemiştir. Hacrini gerekli gören fakihler sefihin borç vermesini veya borç almasını câiz görmez. Ancak Hanefîler bu kurala bazı istisnalar getirmiştir. Meselâ sefihin, mehr-i misl ödemek için veya hâkimin nafakasını ödemesi durumunda nafaka-i misl miktarında borçlanması Hanefî fakihlerince câiz görülmüştür. Sefihin gasbettiği malî tazmin etmekle yükümlü olduğu konusunda ihtilâf yoktur. Sefihin malî konulardaki ikrarı dört mezhep tarafından geçersiz sayılmıştır; çünkü geçerli sayılması sefihin ikrar yolunu işletip hacri etkisiz hale getirmesine imkân verir. Hanbelî mezhebinde bir görüşe göre hacir kaldırıldıktan sonra ikrarın gereği yerine getirilir. Şâfiî mezhebinde tercihe şayan bulunmayan bir görüşe göre sefihin malî konulardaki ikrarı geçerlidir. Nesep, had ve kıyas davalarında sefihin ikrarı ittifakla geçerli olmakla birlikte tazminat gereken durumlarda farklı görüşler bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, "rşd" md.; Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "rşd" md.; Şâfiî, *el-ʿUm* (nşr. Mahmûd Mataracı), Beyrut 1413/1993, III, 220, 248-252; Sahnûn, *el-Müdevenetü'l-kubrâ*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdir), II, 160; III, 291; IV, 456; V, 220-221, 224-225; VI, 132-133, 385; Taberî, *Câmîʿu'l-be-yân*, Beyrut 1420/1999, III, 586-595; Mâtürîdî, *Teʿvîlâtü'l-ʿKurʿân* (nşr. Mehmet Boynukalın), İstanbul 2005, III, 21-29; Cessâs, *Aḥkâmü'l-ʿKurʿân*, II, 59; Mâverîdî, *el-Hâvî'l-kebîr* (nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut 1414/1994, VI, 339, 348-357; İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, VIII, 281-294, 323, 362; IX, 524; Ebû Ca'fer et-

Tûsî, *el-Mebsûṭ fî fîḥi'l-İmâmiyye* (nşr. M. Taki el-Keşfî), Tahran 1387, II, 284-286; Serahsî, *el-Mebsûṭ*, X, 29; XXIV, 159-163, 174, 179; XXV, 20-21; a.mlf., *el-Uşûl* (nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî), İstanbul 1984, II, 111-112; Neseфі, *Ṭibetü't-talebe fî'l-işlâḥâtî'l-fîḥiyye* (nşr. Hâlid Abdurrahman el-Ak), Beyrut 1416/1995, s. 324; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Aḥkâmü'l-ʿKurʿân* (nşr. Ali M. el-Bicâvî), Beyrut 1407/1987, I, 319-323, 326-327; Kâsânî, *Bedâ'îʿ*, IV, 176; VI, 34; VII, 170-171, 191; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, İstanbul 1985, II, 235-238; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, Mekke, ts. (el-Mektebetü't-ticâriyye), IV, 321, 566-570; IX, 300; Kurtubî, *el-Câmiʿ*, V, 27-40; Nevevî, *Rauzatü't-tâlibîn* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali M. Muavvaz), Beyrut 1412/1992, III, 5, 413-417, 530; IV, 72, 204; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-es-râr* (nşr. Muhammed el-Mu'tasim-Billâh el-Bağdâdî), Beyrut 1417/1997, IV, 601-613; Molla Hüseyin, *Dürrü'l-hükkâm*, İstanbul 1260, II, 627-628; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, Beyrut 1398, V, 67; Şirbînî, *Mugnî'l-muḥtâc*, II, 7, 166-170, 177, 198-199, 394, 425; III, 75, 156; IV, 110, 219, 465; Buhârî, *Keşşâfî'l-kinâʿ*, Mekke 1394, III, 140, 433-434, 440-441, 445; V, 56; Ebû'l-Bekâ, *el-Kül-lîyyât*, s. 476; Şevkânî, *Neḡlû'l-evṭâr*, Kahire, ts. (Dâru't-türâs), V, 246-247; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muḥtâr*, V, 92-97, 98-100, 110-111; Derdîr, *eş-Şerḥu's-şagîr* (nşr. Mustafa Kemâl Vasfî), Kahire 1392, III, 17; Subhî Mahmesânî, *en-Nazarîyyetü'l-ʿâmme li'l-mücebât ve'l-ukûd*, Beyrut 1948, II, 112-114; Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Fîḥü'l-İslâmî fî şevbihi'l-cedîd*, Dımaşk 1387/1968, II, 737, 743, 745, 775, 781-798; M. Ebû Zehre, *el-Milkiyye ve nazarîyyetü'l-ʿakd fî's-şerʿati'l-İslâmîyye*, Kahire 1977, s. 282-287; Muhammed b. Ahmed es-Sâlih, *et-Tıfîl fî's-şerʿati'l-İslâmîyye*, Riyad 1403, s. 198-201; Ali Muhyiddin el-Karadâğî, *Mebede'ü'r-rizâ fî'l-ukûd*, Beyrut 1406/1985, I, 287-297; Saffet Köse, *İslam Hukukunda Hakın Kötüye Kullanılması*, İstanbul 1997, s. 146-149; a.mlf., "Kur'an-ı Kerim'e Göre Ferde Mes'ûliyet Yükleme ve Bunu Düşüren Faktörler", *Kur'an-ı Kerim'de Mes'ûliyet (Kaynağı, Sınırları, Sonuçları)*, İstanbul 2006, s. 101-103, 113; Abdülkadir Şener, "İslam Hukukunda Hacr: I", *AÜİFD*, XXI (1976), s. 347-352; "Rüşd", *Mv.F*, XXII, 212-219; "Sefeh", a.e., XXV, 47-74; Fahrettin Atar, "Rüşd", *İslamda İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi* (ed. İbrahim Kâfi Dönmez), İstanbul 2006, IV, 1694-1695; a.mlf., "Sefeh", a.e., IV, 1752-1753.

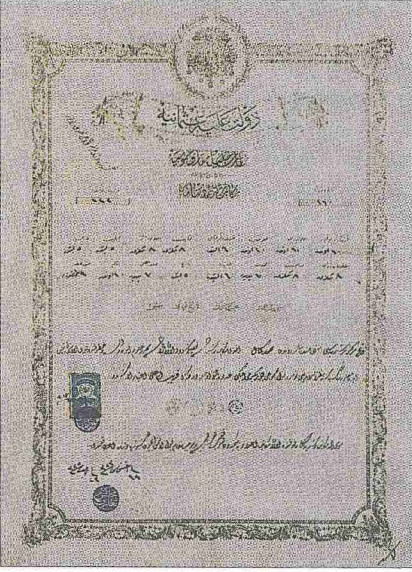

SAFFET KÖSE

RÜŞDİYE (رشدیه)

Tanzimat döneminde Batı tarzında oluşturulan, zamanla ilk öğretim kademesiyle birleşen orta öğretim kurumu.

Rüşdiye adı verilen mekteplerin açılmasına zemin hazırlayan eğitim hareketleri II. Mahmud devrinin sonlarında başlamıştır. 1838'de kurulan Meclis-i Umûr-ı Nâfia, sıbyan / mahalle mektebinin üzerinde "selâtin-i izâm mektepleri" adıyla yüksek öğretime öğrenci yetiştirecek orta öğretim

Rüşdiye mektebi diploması

kurumlarının açılmasını teklif etmişti. Bu teklifi hayata geçirecek çalışmaları yürütmek üzere aynı yıl Mekâtib-i Rüşdiyye Nezâreti kuruldu. Ancak bu çalışmaların sonunda Meclis-i Umûr-ı Nâfia'nın öngördüğü şekilde Batı tarzı genel orta öğretim kurumları açılmadı; yeni gelişmekte olan Bâbîlî bürokrasisine memur yetiştirmek için Mekteb-i Maârif-i Adliyye (1839) ve Mekteb-i Ulûm-i Edebiyye'nin (1839) kurulması ile yetinildi.

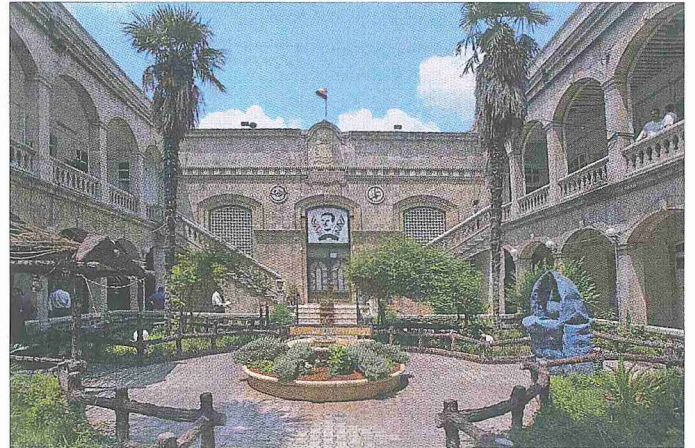
Rüşdiyelerin açılmasını hazırlayan süreç, Sultan Abdülmecid'in 1845 yılında, Tanzimat Fermanı'nda sözü edilen düzenlemelerin gerçekleştirilmesi için ülkede Avrupa'da olduğu gibi üç kademeli bir eğitim sistemi kurulmasını öngören bir ferman yayımlamasıyla başladı. Gerekli ön hazırlıkları yapmak üzere aynı yıl oluşturulan Muvakkat Meclis-i Maârif, Ağustos 1846'da sunduğu raporda sıbyan ve rüşdiye mektepleriyle dârülfünundan meydana gelen, Avrupa'da olduğu gibi üç kademeli bir eğitim sistemi kurulmasını teklif etti. Bu projeyi gerçekleştirmek için bir danışma ve karar organı niteliğindeki Meclis-i Maârif-i Umûmiyye ile bu meclisin kararlarını uygulayacak Mekâtib-i Umûmiyye Nezâreti tesis edildi. İlk rüşdiye 1847'de, daha sonra Maarif nâzırlığına kadar yükselecek olan Mekâtib-i Umûmiyye Nâzır Kemal Efendi'nin özel gayretleriyle İstanbul'da Dâvud Paşa Mektebi'nde açıldı. Bu okulda "usûl-i

cedîde" yöntemlerine göre eğitim ve öğretim gerçekleştirildi. İlk öğretim yılının sonunda Bâbîlî'de padişahın huzurunda yapılan sınavda öğrenciler üstün başarı gösterince ertesi yıl rüşdiyeler beşe çıkarıldı. Okul sayısındaki artış medrese dışında usûl-i cedîdeye göre öğretmen yetiştirecek bir okulun açılmasını zorunlu hale getirdi. 1848'de bu amaçla İstanbul Fatih'te Dârülmualimîn-i Rüşdî açıldı. Türkiye'nin ilk öğretmen okulu olan Dârülmualimîn-i Rüşdî'den mezun olanların sayısı arttıkça taşradaki belli başlı yerleşim merkezlerinde de rüşdiyeler ortaya çıkmaya başladı. Rüşdiyelerin mezun vermesiyle saray ve Bâbîlî'nin büyük ümit bağladığı askerî idâdîler nitelikli öğrenciler bulmuş oldu. Aynı şekilde Tanzimat devrinden itibaren açılmaya başlanan sivil orta / yüksek öğretim kurumları için de öğrenci kaynağı oluşturdu. Tanzimat döneminde rüşdiyelerin mezunları genellikle devlet bürokrasisinde memur olarak istihdam edildi. Gerek bu durum gerekse mevcut rüşdiyelerden mezun olanların askerî okullardaki eğitim öğretime intibak etmekte zorlanması Bâbîlî'yi askerî idâdîler için askerî rüşdiyeler açmaya mecbur etti. 1875'ten itibaren İstanbul ve taşrada askerî rüşdiyeler kuruldu.

Rüşdiyeler, Osmanlı Devleti'nde kız çocuklarının sıbyan / mahalle mektebi üzerine öğrenim görme imkânına sahip olabildikleri ilk eğitim kurumları olmuştur. 1858'de kızların da orta öğrenim görmesini sağlamak için İstanbul Sultanahmet'te Cevrî Kalfa İnâs Rüşdiyesi açıldı. Ancak bu okul başlangıçta sekiz on yaşına gelen kız çocuklarını okula göndermeye alışkın olmayan halktan fazla ilgi görmedi. Kızların okula gönderilmesi için *Takvîm-i Vekâyi'* aracılığı ile duyuruda bulunuldu. Özellikle, ergenlik çağındaki kızların okula gitmesinin

önünde dinen hiçbir engel olmadığı, aksine İslamiyet'in erkeklerin yanı sıra kızların da iyi bir eğitim almasını emrettiği vurgulandı. Bu çabalar neticesinde öğrenci sayısı yeterli olmamakla birlikte her geçen gün arttı. Buna paralel olarak Tanzimat'ın son yıllarında İstanbul'da başka kız rüşdiyeleri kuruldu. Mevcut rüşdiyelerde ev idaresi, dikiş, ütü gibi dersler kadınlar tarafından verildiği halde teorik dersler için yeterli sayıda kadın öğretmen bulunamadığından bu dersler yaşlı erkek öğretmenlerce yürütülüyordu. Buna rağmen birçok aile kızlarını erkek öğretmenlerin görev yaptığı okullara göndermek istemiyordu. 1860'lı yıllarda bile kız rüşdiyelerindeki öğrenci sayısı beklenenin altında kaldı. Bunun üzerine 1870'te İstanbul Sultanahmet'te kız rüşdiyelerine öğretmen yetiştirmek için bir kız öğretmen okulu (Dârülmualimât) açıldı. Bu okulun açılışı, İslâm dünyasında kızların / kadınların eğitimi için olduğu kadar çalışma hayatı ve sosyal statü edinme bakımından da bir dönüm noktası teşkil eder. Böylece kızlara / kadınlara rüşdiyeden sonra öğrenimlerini sürdürerek öğretmen olma ve ücretle kamu kurumlarında çalışma yolu açılmış oluyordu.

Osmanlı eğitim sistemini Fransız eğitim sistemine göre üç kademeli olarak yapılandıran 1869 tarihli Maârif-i Umûmiyye Nizamnâmesi erkek ve kız rüşdiyelerinin açılış esasları ve programlarını yeniden düzenledi. Buna göre nüfusu 500 hâneyi geçen her yerleşim biriminde birer erkek rüşdiyesi, şimdilik vilâyet merkezlerinde, daha sonra büyük şehirlerde birer kız rüşdiyesi açılacaktı. Nüfusu karma olan yerleşim birimlerinde söz konusu dinî grubun hâne sayısı 500'ü geçmek kaydıyla hem müslümanlar hem de gayri müslimler için rüşdiye açılabilirdi. Nizamnâmeyle göre

Halep
Rüşdiyesi
avlusu

Halep Rüşdiyesi kapısı üzerinde yer alan arma ve kitâbe (Arif Yılmaz fotoğraf arşivi)

bu okulların yapım masrafı ile öğretmen maaşları yerel maarif idaresi sandığınca karşılanacaktı. Öğretim süresi sıbyan mektebi üzerine dört yıldır.

Maârif-i Umûmiyye Nizamnâmesi, diğer Osmanlı eğitim kurumlarında olduğu gibi rüşdiyelerde de eğitim ve öğretimin niteliğini arttırmayı amaçlamış ve bunu gerçekleştirmek için eğitim programını yeniden düzenlemiştir. Buna göre erkek rüşdiyelerinin programı şöyledir: Mebâdî-i ulûm-i dîniyye, lisân-ı Osmânî kavâidi, imlâ ve inşâ, kavâid-i Arabiyye ve Fârisiyye (tertîb-i cedîd üzere), tersîm-i hutût, mebâdî-i hendese, defter tutma usulü, târîh-i umûmî, târîh-i Osmânî, coğrafya, jimnastik, mahallî dil (okulun bulunduğu yerdeki halkın çoğunluğunun dili), Fransızca (ticaret merkezlerinde bulunan okullarda dördüncü yılda başarılı öğrencilerden isteklilere). Nizamnâme gayri müslimler için açılacak rüşdiyelerin programını da belirlemişti. Buna göre gayri müslim milletlerin mezheple ilgili dersleri bağlı oldukları ruhanî otorite tarafından tayin edilecek öğretmenlerce yürütülecek ve söz konusu dersler bu milletlerin kendi dillerinde verilecekti.

Kız rüşdiyelerinin programı ise şöyledir: Mebâdî-i ulûm-i dîniyye, lisân-ı Osmânî kavâidi, imlâ ve inşâ, mebâdî-i kavâid-i Arabiyye ve Fârisiyye, muhtasar tarih ve coğrafya, müntehabât-ı edebiyeye, hesap ve

defter tutma usulü, resim (nakışa yardımcı olacak kadar), ameliyyât-ı hyâtiyye, tedbîr-i menzil, mûsiki (mecburi değil). Erkek rüşdiyelerinde olduğu gibi kız gayri müslim rüşdiyelerinde dinî dersler bağlı olunan dine göre ilgili dinî otorite tarafından tayin edilen öğretmenler tarafından verilecek, aynı zamanda Mebâdî-i kavâid-i Arabiyye ve Fârisiyye yerine kendi dilleri öğretilecektir. Nizamnâme kız rüşdiyelerinin öğretmenlerinin kadın olmasıyla ilgili kuralı hüküm altına almış, bununla birlikte yeterli sayıda kadın öğretmen yetiştirilinceye kadar yaşlı erkeklerin öğretmen olarak tayinine izin vermiştir.

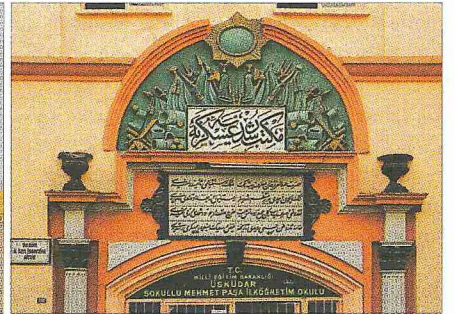
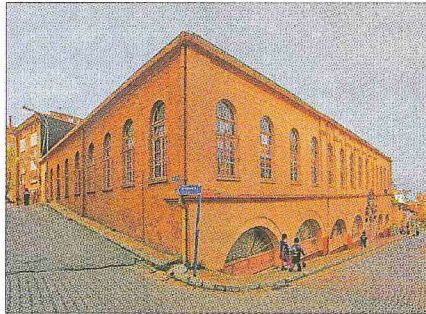
Maârif-i Umûmiyye Nizamnâmesi tarafından rüşdiyeler için belirlenen program zaman içinde bazı değişikliklere uğradı. Her şeyden önce nizamnâmenin yayımlanışını izleyen yıllardan itibaren lisân-ı Osmânî adı yerine 1913 yılına kadar lisân-ı Türkî veya Türkçe adları tercih edildi. Öte yandan Fransızca II. Abdülhamid devrinde bir süre mecburi ders haline getirilirdi, se de zamanla programdan tamamıyla çıkarıldı ve II. Meşrutiyet devrinde yeniden programa alındı. Bu dönemde II. Meşrutiyet'le birlikte kurulan anayasal düzenin öngördüğü vatandaşlık eğitimi vermek üzere programa ma'lûmât-ı vataniyye derisi konuldu. Bu yıllarda rüşdiyelerin programında meydana gelen en önemli değişikliklerden biri de ma'lûmât-ı fenniyye adıyla yeni bir derse yer verilmesidir.

Açıldıkları yıllarda yüksek öğretime öğrenci hazırlayan birer orta öğretim kurumu şeklinde kabul edilen rüşdiyeler geçen süre içinde giderek ilk öğretim kademesine doğru kaydı. 1880'li yıllarda ilki 1874'te açılan mülkî idâdîlerin birinci kademesi olarak rüşdiyeler kuruldu. Buna göre vilâyet merkezlerinde rüşdiye ile birlikte yedi, sancak merkezlerinde ise rüşdiye ile bir-

likte beş yıllık iki tür idâdî ortaya çıktı. Tanzimat'ın sonlarında İstanbul'da yirmi beş rüşdiye bulunuyordu ve bunların sekizi kızlara mahsustu. 1880'li yıllarda mülkî idâdîlerin bünyesinde rüşdiyelerin açılması bu okulların sayısını arttırdı. II. Abdülhamid devrinin sonlarında imparatorlukta toplam 619 rüşdiye vardı; bunların yetmiş dördü kızlara aitti. Bütün rüşdiyelerde 40.000 kadar öğrenci öğrenim görüyordu. Bu yıllarda müstakil rüşdiyeler büyük nahiye merkezlerine kadar yayıldı. 1910 yılında imparatorlukta 463 rüşdiye öğretmeninden yalnız % 32'si Dârülmualimîn-i Rüşdî mezunu idi. Diğer öğretmenler başka kurumlardan mezundu, bir bölümü de yeterlilik sınavına girmiş "ehliyetnâmeli" öğretmendi. Çok farklı kaynaklardan gelen ve yeterli meslekî formasyonu olmayan öğretmenler rüşdiyelerde eğitimin niteliğini düşüren faktörler arasında yer almıştır. II. Meşrutiyet devrinde diğer rüşdiyelere model oluşturmak üzere "numune rüşdiyeleri" açıldı. 1909-1910 öğretim yılında bu okulların sayısı yirmi bire ulaştı. 1913 reformuyla genel rüşdiyelerle birlikte bu okulların bir kısmı kadroları ve öğrencileri altı yıllık ibtidâî mekteplerine aktarılmak suretiyle kapatıldı, bir kısmı da numune rüşdiyeleri adıyla Cumhuriyet'e kadar varlığını sürdürdü.

II. Abdülhamid döneminde özellikle taşrada bulunan rüşdiyeler devlet dairelerine memur yetiştiren birer kurum haline geldi. II. Meşrutiyet devrinde rüşdiyeleri ilk öğretim kademesinin içine alma çabaları arttı. Nihayet 1913 yılında yürürlüğe konan Tedrîsât-ı İbtidâiyye Kânûn-ı Muvakkati ile rüşdiyeler, öğretim süresi altı yıla çıkarılan ibtidâî mekteplerinin çatısı altına alınarak bağımsız bir okul olarak tarihe karıştı. Söz konusu yasa ile birlikte başlayan ilk öğretim reformu ile yeni ib-

Üsküdar'da askerî rüşdiye ile rüşdiyenin kapısı üzerindeki kitâbe ve arma

tidâî mekteplerinin programında önemli değişiklikler meydana geldi.

Rüşdiyelerin nicelik ve nitelik olarak geliştirilmesi Osmanlı eğitim reformları bakımından büyük öneme sahiptir. Çünkü bu okullar, imparatorluk coğrafyasının önemli bir bölümünde halkın modern eğitimden faydalanabilme imkânı bulduğu tek eğitim kurumu olmuştur. Maârif-i Umûmiyye Nizamnâmesi, inşa masrafları ve öğretmen maaşları dahil olmak üzere rüşdiyelerin bütün giderlerini karşılama görevini vilâyetlerin maarif idaresi sandığına bırakmıştı. Bu sebeple vilâyetlerin kısıtlı malî imkânları rüşdiyelerin hem nicelik hem nitelik yönünden gelişmesini olumsuz etkilemiştir. Devrin birçok aydını edebî eserlerle gazete ve dergilerdeki yazılarında rüşdiyelerin fizikî şartlar ve eğitim öğretimin niteliği bakımından iyi bir durumda olmadığından söz etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mahmud Cevad, *Maârif-i Umûmiyye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı* (haz. Mustafa Ergün v.dğt.), Ankara 2002, s. 16-30, 47-48, 86, 111-114, 135-137, 168-172, 232-258, 297-316, 350 vd., 407-411; Nevzad Ayas, *Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitimi-Kuruluşlar ve Tarihçeler*, Ankara 1948, s. 229-232; *Türkiye Maarif Tarihi*, I-II, 440-448, 457-459; Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara 1964, s. 40, 42-46; *Millî Eğitimle İlgili Mevzuat: 1857-1923* (der. Reşat Özalp), İstanbul 1982, s. 168-171, 233-241; Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul 1991, s. 54-57, 66-67, 93-94, 129-130, 190-193; Mustafa Ergün, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri: 1908-1914*, Ankara 1996, s. 208-215; Cemil Öztürk, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Ankara 1996; a.m.f., *Türkiye'de Düünden Bugüne Öğretmen Yetiştirme Kurumları*, İstanbul 2005, s. 203-209; a.m.f., "The Emergence of Modern Education in the Ottoman Empire (1776-1876)", *The Education in the Balkans: From the Enlightenment to the Founding of Nation States*, Thessaloniki 2000, s. 89-108; Yasemin Tümer, *Tanzimat'tan Sonra Osmanlılarda Kızların Eğitimi: 1839-1908* (yüksek lisans tezi, 1999), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 62-92; Selçuk Akşin Somel, *The Modernization of Public Education in the Ottoman Empire: 1839-1908*, Leiden 2001, s. 38-42, 44-52, 55-58, 65-75, 112-131, 262-270, 345-377; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara 2006, s. 164-166, 232-237, 268-270.

CEMİL ÖZTÜRK

RÜŞDÜ PAŞA, Mütercim

(bk. MÜTERCİM RÜŞDÜ PAŞA).

RÜŞDÜ PAŞA, Şirvânîzâde

(bk. ŞİRVÂNÎZÂDE
MEHMED RÜŞDÜ PAŞA).

RÜŞVET

(الرشوة)

Yetkiyi, görevi veya nüfuzu
kötüye kullanarak sağlanan
gayri meşrû menfaat.

Sözlükte başka anlamları yanında "haksız bir menfaat sağlamak için verilen ödül, ücret veya ödenen bedel" mânâsındaki reşv kökünden türeyen rüşvet (reşvet, rişvet) kelimesi fıkıhta yetkiyi, görevi veya nüfuzu kötüye kullanarak sağlanan gayri meşrû menfaati ifade eder. Rüşvet karşılıklı çıkar teminine ve iltimasa dayandığı için *musânaa* (karşılıklı iyilik yapmak) ve *muhâbât* (kayırmak) kelimeleriyle de belirtilmiştir. Rüşvet verene *râşî*, alana *mürteşî*, aracılık yapana *râiş* denilir.

Kur'an-ı Kerim'de rüşvet lafız olarak geçmemekle birlikte, "Bile bile, günaha sapaarak insanların mallarından bir kısmını yemek için onları -mallarınızın bir parçasını- yetkililere aktarmayın" meâlindeki âyette (el-Bakara 2/188) açık biçimde yasaklanmıştır. Ayrıca haram (suht) yemeyi davranış biçimi haline getiren yahudileri kınayan âyetteki (el-Mâide 5/42) "suht" kelimesi başta rüşvet olmak üzere "haram kazanç yolları" diye yorumlanmıştır. Hz. Peygamber tarafından vergi memuru olarak Hayber'e gönderilen Abdullah b. Revâha'nın vergiyi az alması için kadınlarının ziynet eşyalarını rüşvet vermeyi teklif eden yahudiilere, "Teklif ettiğiniz bu rüşvet bir suhttür, biz onu yemeyiz" diyerek reddetmesi (el-Muvaṭṭa', "Müsâkât", 2); yine "suht" ile beslenmiş vücudun cennete giremeyeceğini ve cehennemin ona daha uygun olduğunu bildiren Resûl-i Ekrem'in suhtün ne anlama geldiği sorusuna "hükümde rüşvet" şeklinde cevap vermesi (Taberî, IV, 551) bu yorumu desteklemektedir. Suht kelimesinin rüşvet anlamına geldiği Hz. Ömer, Ali, Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Abbas ve Zeyd b. Sâbit gibi sahâbîlerle Mücâhid b. Cebr, Katâde b. Diâme ve Dahhâk b. Müzâhim gibi tâbiîn devrinin ileri gelen âlimlerinden de nakledilmektedir (a.g.e., IV, 580; Sadrüşşehîd, s. 86).

Rüşvet hadislerde de yasaklanarak rüşvet alan, veren (İbn Mâce, "Ahkâm", 2; Ebû Dâvûd, "Akziye", 4; Tirmizî, "Ahkâm", 9) ve bu işe aracılık eden (*Müsned*, V, 279) lânetlenmiştir. Ayrıca Resûl-i Ekrem özelde zekât memurlarına (*Müsned*, V, 424), genelde devlet görevlilerine (Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, X, 233) verilen hedi-

yeleri "devlet malına hıyanet, ganimetten çalma" şeklinde nitelermiş (bk. GULÛL), nüfuzu kötüye kullanıp menfaat temin etmenin her türlüünü yasaklamıştır. Konuyla ilgili rivayetlerden birine göre Hz. Peygamber, zekât tahsiliyle görevlendirdiği İbnü'l-Lütbîyye'nin vazifesi sırasında kendisine verilen hediyeleri sahiplenmesi üzerine hiddetlenmiş ve şöyle buyurmuştur: "Annesinin babasının evinde oturmuş olsaydı kendisine böyle hediyeler verilir miydi? Muhammed'in canı elinde olan Allah'a yemin ederim ki herhangi biriniz bu malda hainlik yaparak haksız bir şey alırsa kıyamet gününde o malı böğüren bir deve veya bir siğir yahut meleyen bir koyun şeklinde boynunda taşıyarak getirecektir" (Bu-hârî, "Eymân", 3; "Hiyel", 15; Dârimî, "Zekât", 30; "Siyer", 52).

İslâm hukuk literatüründe rüşvetin biri geniş, diğeri dar olmak üzere iki anlamda geçtiği görülür. Geniş anlamıyla rüşvet kavramının kullanıldığı durumlardan biri, özel hukuk alanına giren konularda da olsa bir vazifenin ifası karşılığında haksız ücret veya menfaat elde edilmesidir. Meselâ Kâsânî, evlilik içinde kadının çocuğunu emzirme karşılığında kocasından ücret istemesini rüşvet olarak nitelendirir (*Bedâ'î*, IV, 40-41). Yine Hanefîler, ihtisas kabilinden olan mücerret haklardan doğan menfaatlerin akid yoluyla başkasına devri mümkün olmadığından karşılığında alınan bedeli de rüşvet kapsamında değerlendirerek câiz görmezler. Hanefî fakihleri bu tür hakların temlik edilemediğini (a.g.e., VI, 190) ve sadece ilgili kişilerin zararını gidermek için meşrû kıldığını, hak sahibinin bedele rıza göstermesinin ise zararın bulunmadığına delâlet ettiğini ileri sürerler (İbn Âbidîn, IV, 14-15). Meselâ şüf'a hakkının devri karşılığında alınan bedel rüşvetle ilişkilendirilerek câiz görülmez (Muhammed b. Hüseyin b. Ali et-Tûrî, VIII, 255; Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî, II, 113). Mera, yayla, odun toplama alanları gibi kamunun kullanımına açık alanlarda bazı kişilerin yetkili olmadıkları halde buralardan istifade edenlerden istedikleri ücret de rüşvet kapsamında kabul edilir (İbn Nüceym, *er-Resâ'ilü'z-Zeyniyye*, s. 202-203). Bir mala ücret mukabilinde kefil olmak gibi ahlâkî bir vazife karşılığında ücret istenmesi de rüşvet sayılmıştır.

Dar anlamda rüşvet, "kamu görevlisinin yetkisini ya da nüfuzunu kötüye kullanarak sağladığı çıkar" şeklinde tanımlanabilir. Fıkıh literatüründe rüşvetle ilgili konular genellikle fûrû kitaplarının yargılama usulü (edebü'l-kâdî) bölümlerinde ve aynı